
KÖNYVEK

Véronique Le Ru. *Émilie du Châtelet philosophie*. Les Anciens et les Modernes – Études de philosophie 38. Paris: Classiques Garnier, 2019. 206.

Véronique Le Ru könyvének célkitűzése, hogy Émilie du Châtelet-t mint filozófust mutassa be. A szerző először tömören összefoglalja azokat a vádakokat és kritikákat, amelyek Mme du Châtelet-t megfosztották a tudós és filozófus státuszától, akit – mint hangsúlyozza – nem csupán Newton fordítójaként kell elismernünk, s főképp nem Voltaire szeretőjeként emlékeznünk rá, hanem megérdemli, hogy önmagáért olvassuk. A bevezetésben röviden ismerteti a márkiné családi hátterét, korai tanulmányait, kapcsolatát Voltaire-rel, azonban kiemeli, hogy Mme du Châtelet fiatalon önálló tudományos munkába kezdett.

A könyv két részből áll, melyek közül az első Émilie du Châtelet életművét vizsgálja, a második életművének fogadtatását. Az első rész első fejezete Mme du Châtelet részvételét értékeli a mozgó testekre ható erő körüli vitában (*vis viva vita*), elsősorban állásfoglalásának metafizikai hátterére koncentrálna. A következő fejezet az *Institutions de physique* [A fizika alapjai, 1740] című munkát tárgyalja: Le Ru kiemeli, hogy a newtoni fizika és leibnizi metafizika összeegyeztetési kísérlete igen eredeti vállalkozás volt. Ez egy viszonylag ismert nézet, Le Ru azonban jól követhető magyarázatokkal bontja ki, hogy miben állt ez a kísérlet: magyarázatot adhatnak-e a newtoni tömegvonzás elvre, amelyet maga Newton jelentésként vizsgált, Leibniz metafizikai elvei? Le Ru elemzi az *Institutions* Előljáró beszédében kifejtett tudományos módszert, az autoritás felülvizsgálását és a hipotézisek (akár téves hipotézisek) játékon szerepét. Egy rövidebb fejezet a szellem éleslátásának (*sagacité*) és rugalmasságának (*flexibilité*) fogalmait vizsgálja Émilie du Châtelet gondolkodásában, melyeket a márkiné a tudományos autoritás és pártoskodás ellenében méltat. A következő fejezetben Le Ru *A boldogságról* című esszének szenteli figyelmét: a szenvedélyek elfogadása, a sztoikus halálfilozófia elvetése és egyfaj-

ta materialista (nem üdvözülésközpontú) boldogságkép meghatározó tényezőik. A boldogság nemi szerepek szerinti megkülönböztetése (*conception genrée du bonheur*) is fontossá válik, a nők számára Émilie du Châtelet a csábítás, a tetszeni vágyás helyett az önképzés programját hirdeti meg (*s'instruire au lieu de séduire*). A szerző külön fejezetet szentel az *Examens de la Bible*-nek: B. Schwarzbach kutatásai nyomán kiemeli, hogy Émilie du Châtelet a nagyívű bibliakritikai munka önálló szerzője, amely az *Institutions* első megjelenése után íródott. A munka legmarkánsabb vonásai a vallási autoritással, illetve a vallási alapú nőgyűlölettel való szembehelyezkedés. Hosszú fejezet foglalkozik Newton *Principiájának* fordításával (posztumusz, 1756 és 1759) és a Newton-mű harmadik könyvének önálló kommentárjával. Le Ru más szakértők kutatásait folytatva hangsúlyozza, hogy a fordítás nem csupán a latin átültetése franciára, hanem a szöveg átvitele az analitikus matematikai nyelvezetre, melynek köszönhetően a fordítás napjainkban is használható.

A könyv második részének első fejezete az *Institutions* németországi fogadtatását vizsgálja, valamint azt, hogy az enciklopédisták miként mérítették belőle. Émilie du Châtelet munkáit a lipcei *Gesellschaft der Aletophilen* [Igazságszeretők társasága] és a Gottsched házaspár méltatta, elsősorban Wolff filozófiájának francia hívét látták a márkinében. Samuel Formey ebben a társaságban figyelt fel a márkiné munkáira, melyek az ő közvetítése révén hatottak az *Enciklopédia* jelentős tudományos és ismeretelméleti szócikkeire. Le Ru azonban egy másik hatást is bizonyít: míg Formey szövetségserűen vesz át az *Institutions* egyes fejezeteiből, D'Alembert módszertani, tudományfilozófiai észrevételeiben mutatható ki hatása. Egy igen érdekes fejezet foglalkozik a márkiné gondolatainak rejtett fogadtatásával (*postérité souterraine*). Későbbi tudósok közül Henri Poincaré és Claude Bernard módszertani és tudományfilozófiai fejtegetéseiben lehet kimutatni a hatását, ők maguk azonban valószínűleg nem tudták, hogy az *Enciklopédia* egyes szócikkei, köztük a hipotéziselmélet,

Mme du Châtelet-től merítették. Ennél még érdekesebb Gaston Bachelard: ő jól ismerte a márkiné írásait, és programja – a tudomány az ellentmondások kiküszöbölése révén, megcáfolt vagy igazolt hipotézisek által fejlődik – több ponton követi az *Institutions* szerzőjét. Bachelard mégis leszólja a márkinét, és a tudomány előtti szellemnek (*esprit préscientifique*) minősíti. Külön fejezet foglalkozik La Mettrie materialista-utilitarista boldogságkoncepciójának és Émilie du Châtelet boldogságírásának egymásra tett hatásával. A márkiné több ízben eszmét cserélt La Mettrie-vel, ám újszerűsége vele szemben, hogy a nők boldogságát célzottan vizsgálja, nézetei azonban kevésbé utilitaristák. Az utolsó előtti fejezet Mme du Châtelet-nek a nők neveléséről alkotott gondolatainak utóéletét vizsgálja a forradalmi terror idején lefejezett Olympe de Gouges-nál. Nem tudjuk, hogy e szerző honnan és milyen mélységig ismerte a márkiné írásait. Gondolatmenete az alábbi szempontból viszi tovább elképzeléseit: Rousseau-val ellentétben azt hangsúlyozza, hogy a természet nem rendeli alá a nőt, a nő alárendeltsége társadalmi. Tanulva, magát képezve a nő megszabadul a csábítás és intrika által szerzett befolyás méltatlan szerepétől. Az utolsó fejezet az Émilie du Châtelet-vel szembeni ellenérzést választja tárgyaként. Meglephet bennünket, hogy Le Ru nem a márkiné halálát követő, gyakran gúnyos sajtóhíreket tekinti át, nem is a vele kapcsolatos 19. századi kritikát, hanem a luxus kérdésélemzi Voltaire és az enciklopédisták gondolkodásában, illetve azt, hogy miért válhatott ez a gondolatmenet a konzervatív kritika tárgyává. A könyv konklúziója igen eredeti hangvételű írás Émilie du Châtelet életének és személyiségének morális nagyságáról.

Le Ru könyve igen hasznos azok számára, akik a 18. század női gondolkodóival kívánnak foglalkozni. Komoly kutatómunkán alapul, pontos, jól felépített, Émilie du Châtelet személyisége és filozófiája iránti őszinte tisztelettel árulkodik. Lendületes, de kifinomult stílusban vezeti olvasóját az életművön keresztül. Le kell azonban szövegnünk, hogy nem könnyen olvasható munka, bár szintézisnek szánták: az olvasónak rendelkeznie kell a kora újkori tudomány és filozófia alapfogalmaival, fő vitáinak kontextusát legalább érintőlegesen ismernie kell.

KOVÁCS ESZTER

BÓDI Katalin. *Éva születése.* Új Alföld Könyvek 3. Debrecen: Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2019. 280.

A művészet- és irodalomszerető olvasóközönség régóta vár egy olyan, magyar nyelvű könyv megjelenésére, amely az irodalom- és a kultúrtörténet kapcsolódási pontjainak szemszögéből vizsgálja a képzőművészeti alkotásokat. Bódi Katalinnak az Új Alföld Könyvek sorozatában megjelent tanulmánygyűjteménye minden szempontból megfelel e várakozásnak: az igényes kiállítású kötetet előszó, tizenhárom tanulmány, névmutató és egy rendkívül gazdag, mintegy száz illusztrációt tartalmazó színes képmelléklet alkotja. Az idegen és gyakran érthetetlen terminusoktól mentes, szép magyar nyelven megírt könyv a művészetelméleti fejtegetéseken túl konkrét műalkotások elemzését tárja az olvasó elé: abba az irányzatba illeszkedik, amelyet Magyarországon elsősorban Földes Györgyi testírással (*écriture du corps, body writing*) – a test és a szöveg rendkívül összetett kölcsönviszonyával – kapcsolatos kutatásai képviselnek (itt talán érdemes megjegyeznünk, hogy a *Helikon* folyóirat 2011/1–2. tematikus különszáma összefoglaló áttekintést nyújt az ezen a téren folyó kutatások eredményeiről).

A 18. századi regényirodalommal foglalkozó Bódi Katalin munkája ezúttal nem irodalmi, hanem képzőművészeti alkotások elemzéséből indul ki. A könyv címe és a borítóján látható kép – a Barbie babát formázó, fej nélküli, hófehér női büszt, amelyen egyedül a mellek hangsúlyosak – gondolatársítások egész láncolatát indítja el. A cím láttán az olvasónak óhatatlanul Sandro Botticelli jól ismert festménye, a *Vénusz születése* jut az eszébe. Éva születése – Vénusz születése volna? Ez az áthallás korántsem véletlen: a kötetben szereplő írások témája ugyanis az újkori európai képzőművészetben megjelenő nőábrázolás.

A képelemzések a reneszánsz művészetben gyökerező testábrázolás kettős kötődését, az antik és a keresztény testfogalom egymáshoz való viszonyát fejtegetik. Bódi Katalint a női test: a szenvedélyes, szenvedő, feltárulkozó és bezáruló női test képi megjelenítésének problémája érdekli, amint az a különböző művészeti ágakhoz tartozó alkotásokban megnyilvánul. E női testtel kapcsolatban a képzőművészetek, az irodalom és az

antropológia határmezsgyéjén elhelyezkedő tanulmányok olyan kérdéseket vetnek fel, amelyeket az olvasó – ha nem is tabutémáknak, mindenestre – transzgresszívnek érzékel. A könyvön azonban az említett, explicit tematikus vonal mellett más, rejtettebb szálak is végighúzódnak, olyanok, mint például a képek narrativitásának, az ábrázolt pillanat kiválasztásának vagy a figuratív festészetben a női tekintet sajátosságának a kérdése. Olvashatunk a könyvben „női mesiasokról”, a firenzei festőiskola első női tagjáról, Artemisia Gentileschiről vagy az alkimista Médeiaról: a tanulmányok kétségkívül női látásmódot tükröznek, de az elemzések hangneme mindvégig objektív marad, tudatosan távolságot tart a manapság divatos feminista irányzatoktól.

Két esszé kivételével – amelyek kortárs képzőművészeti kiállításokra reflektálnak – az írások az újkori testábrázolás tárgykörét járják körül. A könyv alaptézise a reneszánsz művészet és az európai kultúra kettős (antik és keresztény) ihletettsége, ami évszázadokon keresztül meghatározta a művek témaválasztását. Az esszék általában olyan témákkal foglalkoznak, amelyek ábrázolása problematikus. A címadó tanulmány például abból a kérdésből indul ki, hogy a bibliai témájú festészetben szinte megoldhatatlan problémát jelent Ádám és Éva teremtésének szöveghű ábrázolása, vagyis annak a jelenetnek a képi reprezentációja, amikor Isten – Ádám oldalbordáját kihalítva – megteremti Évát. De találunk a kötetben olyan esszét is, amely a képi ábrázolás felforgató formáihoz tartozó megnyűzott, felnyíló testre összpontosítva

a passióábrázolás hagyományait helyezi új megvilágításba. Az antik gyökerű témák közül ugyancsak a képi megjelenítés nehézségére hívja fel a figyelmet a kéj és a szegény ábrázolása, ezeket Bódi Katalin Agnolo Bronzino, illetve a Lucretia-témájú festmények kapcsán idézi fel. Különösen nyugtalanító témát dolgoz fel a nagybányai festőiskola cigányaktjaival foglalkozó esszé, amely jól példázza, hogy a könyv szerzője újszerű módon közelíti meg a nem szokványos témákat. Úgyszintén meglepő témát tárgyal a *Heverészás esztétikája* című tanulmány, amelyből megtudjuk, miért adódik hozzá Madame Récamier portréihoz – mintegy attribútumként – a rekamié nevű bútordarab.

A kötetben található írások a testábrázolás kutatásának új irányait vázolják fel, és szokatlan perspektívákat nyitnak meg: a felidézett képzőművészeti alkotások egymással is párbeszédet folytatnak, több – sokszor egymást keresztező – szálon futó, izgalmas hermeneutikai játékba bonyolódnak. Sajnálhatjuk, hogy a tanulmányok között néhol feltűnő ismétlődések és átfedések vannak, aminek nyilvánvalóan az az oka, hogy a könyvbe beválogatott írások eredetileg különálló tanulmányokként láttak napvilágot. Az egy kötetbe gyűjtött, nagyívű kultúrtörténeti esszék mindazonáltal egytől egyig élvezetes olvasmányok: legfőbb erényük abban fogalmazható meg, hogy nem akarnak egyértelmű válaszokat adni a felvetett kérdésekre, inkább azok továbbgondolására készítetik az olvasót.

BARTHA-KOVÁCS KATALIN

TARTALOM

Számítógépes irodalomtudomány

TANULMÁNYOK

MARÓTHY SZILVIA: A vizuális és az adatközpontú szemlélet. Bevezető gondolatok	5
ALMÁSI ZSOLT: Számítógépes irodalomtudomány: az adattól a transzcendentális kritikáig	16
GOLDEN DÁNIEL: Számítógép, szöveg, tudomány	32

INTERJÚ

<i>hic Rhodus, hic salta</i> : Tito Orlandi és Julianne Nyhan beszélgetése (Fordította: Maczelka Csaba)	53
--	----

MŰHELY

KALCSÓ GYULA: Kézírtos források tudományos elektronikus kiadása	67
FELLEGI ZSÓFIA – PALKÓ GÁBOR: Arany-kézírtatok és kritikai kiadások közzététele az Arany János Emlékévb	82

SZEMLE

SZÉNÁSI ZOLTÁN: Digitális átalakítás. A tudományos szövegkiadás lehetőségei a weben	99
--	----

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA	113
-------------------------	-----

KITEKINTÉS

TÜSKÉS GÁBOR: Télemakhosz német nyelvterületen a 18. században	123
--	-----

KÖNYVEK

VÉRONIQUE LE RU: <i>Émilie du Châtelet philosophe</i> / KOVÁCS ESZTER	129
BÓDI KATALIN: <i>Éva születése</i> / BARTHA-KOVÁCS KATALIN	130